

ЗБОРНИК О СРБИМА У ХРВАТСКОЈ

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE POUR L'HISTOIRE DES SERBES EN CROATIE

RECUEIL DES TRAVAUX
SUR LES SERBES
EN CROATIE

12

DIRECTEUR VASILJE DJ. KRESTIĆ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДБОР ЗА ИСТОРИЈУ СРБА У ХРВАТСКОЈ

ЗБОРНИК О СРБИМА У ХРВАТСКОЈ

12

УРЕДНИК ВАСИЛИЈЕ Ђ. КРЕСТИЋ

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

ВАСИЛИЈЕ Ђ. КРЕСТИЋ

ДИНКО ДАВИДОВ

МИРА РАДОЈЕВИЋ

СОФИЈА БОЖИЋ

СЕКРЕТАР

МИРОСЛАВ ЈОВАНОВИЋ

Примљено на IX скупу Одељења историјских наука од 28. новембра 2018. на основу реферата академика *Василија Ђ. Крестића, Димитрија Стефановића, Динка Давидова* и *Злајке Бојовић, дојисних чланова Мире Радојевић и Миодрага Марковића, др Мелише Милин, др Драгана Радојичић и др Софије Божић.*

АМБЛЕМ: ГРБОВИ СА ИКОНОСТАСА ЦРКВЕ СВ.
ТОМЕ У ДИШНИКУ, РАД ЈОАКИМА
МАРКОВИЋА ИЗ 1750. ГОДИНЕ

ИЗДАЈЕ:

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА

НАСЛОВНА СТРАНА: ЈАНКО МАГЛОВСКИ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: НИКОЛА СТЕВАНОВИЋ

ЛЕКТОР: ЈЕЛКА ЈОВАНОВИЋ

КОРЕКТОР: ЈЕЛКА ЈОВАНОВИЋ

ШТАМПА: ПЛАНЕТА ПРИНТ

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIERES

<i>Чедомир Денић</i>	Образовно-просветитељски трагови Исаије Новаковића	7
<i>Čedomir Denić</i>	Tracing the educational and enlightening work of Isaija Novaković	40
<i>Мирјана Поповић</i>	Православно становништво Далмације према статистичкој табели из средине 19. века	41
<i>Mirjana Popović</i>	Orthodox population in dalmatia, according to the statistical table from the middle of the 19 th century	65
<i>Станиша Војиновић</i>	Севастијан (Самуило) Илијћ, писац 19. века	67
<i>Staniša Vojinović</i>	Sevastijan (Samuilo) Ilijć, a 19 th -century writer	89
<i>Василије Ђ. Крестић</i>	Проглас А. Т. Брлића „Браћи Хрватима и Славонцима” из 1852. године	91
<i>Vasilije Đ. Krestić</i>	Proclamation of A. T. Brlić “To brothers Croats and Slavonians” of 1852	103
<i>Бранко Ћупурдија</i>	Домаћа радиност и занати Срба у Дрежници крајем XIX и у првој половини XX века	105
<i>Branko Ćupurdija</i>	Domestic craft and crafts of Serbs in Drežnica in the late XIX and the first half of the XX century	134
<i>Ђорђе Перић</i>	Песме српских песника у мелографским записима познатих и мање познатих хрватских мелографа (2)	135
<i>Đorđe Perić</i>	Songs authorized by serbian poets in the melographic notations of well-known and lesser-known croatian melographers (2)	178
<i>Душан Иванић</i>	Преписка Лазе Костића и Марка Цара	179
<i>Đušan Ivanić</i>	Letters of Iaza Kostić to Marko Car	186
<i>Софија Божић</i>	Дубровник између Београда и Загреба од уједињења до стварања Бановине Хрватске (1918–1939)	187

<i>Sofija Božić</i>	Dubrovnik between Belgrade and Zagreb from unification to the foundation of Banovina of Croatia (1918–1939)	203
<i>Љубинка Тошева Карповић</i>	Прилог за историју Православне општине сењске – Сава Косановић, администратор Општине 1917–1919. године	205
<i>Ljubinka Toševa Karović</i>	A contribution to the history of Serbian orthodox municipality of Senj – Sava Kosanović, administrator of the municipality 1917–1919	216
<i>Славица Гароња Радованац</i>	Слобоштина 1942. и њени бунари – прилог о геноциду у НДХ и о данашњем затирању памћења у Хрватској	217
<i>Slavica Garonja Radovanac</i>	Sloboština of 1942 and its wells – a contribution regarding the genocide in NDH and the present-day obliteration of memory in Croatia	233
<i>Сњежана Орловић</i>	Духовни живот и црквена умјетност Срба у Доњем Будачком на Кордуну	235
<i>Snježana Orlović</i>	Religious life and ecclesiastical art of Serbs in Donji Budački in Kordun	274
<i>Ивана Б. Спасовић</i>	Сећање на професора др Војина С. Дабића (1949–2017)	277
<i>Ivana B. Spasović</i>	In memory of professor Vojin S. Dabić (1949–2017)	287
	РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА	289
	РЕГИСТАР ГЕОГРАФСКИХ НАЗИВА	304

ПРОГЛАС А. Т. БРЛИЋА „БРАЋИ ХРВАТИМА И СЛАВОНЦИМА” ИЗ 1852. ГОДИНЕ

ВАСИЛИЈЕ Ђ. КРЕСТИЋ*

С а ж е т а к. – Аутор објављује непознату прокламацију Андрије Торквата Брлића која је намењена „Браћи Хрватима и Славонцима” у цивилним пределима Хрватске и Војне крајине. Прокламација је написана 1852. године у договору с Лајошом Кошутом. Прожета је противаустријским духом и неприкривеном мржњом против Хабзбурга. Реч је о позиву на устанак против Аустрије. Брлић је Прокламацију доставио Илији Гарашанину, па аутор претпоставља да је тиме намеравао и Србију да увуче у неку међународну, свакако мађарско-италијанску противаустријску акцију. Брлић се Прокламацијом препоручио Гарашанину као сарадник у националнополитичкој и ослободилачкој акцији Србије на подручју Хрватске, Војне крајине и Босне.

Кључне речи: Андрија Торкват Брлић, Илија Гарашанин, Лајош Кошут, Прокламација, Војна крајина, Хабзбурзи, Аустрија, устанак

ПРЕДГОВОР

У ред значајнијих веза које је Илија Гарашанин успоставио с особама из Хрватске и Славоније спада она с Андријом Торкватом Брлићем. Први додири међу њима остварени су у време револуције 1849. године. Наиме, кад се Брлић као емисар бана Јелачића нашао у Паризу 7. фебруара 1849, написао му је писмо којим му је понудио одређене услуге. Био је спреман да из Француске, где је ушао у пољске кругове око Владислава Чарторијског, обавештава Гарашанина о међународним односима и да у конкретним случајевима, по жељи српске владе, заступа њене интересе у појединим листовима, као што су *Revue des Deux Mondes* и *Journal des Débates*.¹ После првог уследила су писма од 11, 17, 19. и 25. фебруара. Уз новчану помоћ, коју би добијао из Србије, Брлић је обећао да ће слати извештаје о намерама француске владе, о аустријском ратовању у Италији, о мисији пољског генерала Хенрика Дембинског у Угарској,² за којег је нагласио да би био подесан да ради на измирењу Срба и Мађара. С тим у вези, не кријући своје нерасположење према Аустрији и њеној политици, написао је Гарашанину: „Мени су Пољаци ставили у дужност

* nnpv@sbb.rs

1 Архив Србије, Фонд Илије Гарашанина, бр. 538.

2 Дембински је једно време 1848. године био један од главнијих команданата мађарске војске.

да извјестим о томе и Бана (Јелачића – В. К.) али се бојим, да је опасно писати му о томе, јер га је ‘камарила’ окружила људима својих боја.”³

Били су то први додире између Гарашанина и Брлића, који ће се наставити и трајати до Гарашаниновог пада с власти 1867, тј. до Брлићеве смрти 1868. године. Премда се досад претпостављало да Брлићеве понуде нису наишле на Гарашанинов одзив,⁴ сви су изгледи да су те претпоставке неосноване. То судимо на основу чињенице да се у богатој Гарашаниновој рукописној заоставштини налази тескт на немачком, писан руком А. Т. Брлића, и уз њега превод на српски језик, датиран септембра 1852, а потписан с *ein Croat*, што је преведено као *један Хорваћанин*. Реч је о прогласу *Браћи Хрвајшима и Славонцима*, најпре оним у цивилним пределима Хрватске, а потом у Војној крајини.⁵

Сав прожет противаустијским духом и неприкривеном мржњом против династије Хабзбурга, Брлић је признао да је проглас написао у договору и сарадњи с Лајошом Кошутом зато што је желео да Хрвати и Славонци, заједно с Мађарима и Италијанима, устану против својих угњетача и боре се за слободу, независност и братство народа.

Проглас представља Брлића као изванредног познаваоца не само националних и политичких односа у цивилној Хрватској и Војној крајини већ и тамошњих друштвених и економских прилика. Позив на борбу против Аустрије и на обарање Хабзбурга он је засновао на изузетно неповољном положају свих слојева становника после револуције и након укидања кметских односа, за време апсолутистичког система, који је увео нова, превисока, дотле непозната, а бројна и тешко подношљива оптерећења. Због тога што од куће Хабзбурга „само вероломство, лаже и угњетенија очекивати се могу”, Брлић је поручио свима у Хрватској и Славонији, а пре свега граничарима: „Браћо, време се приближује, борба слободе представља се сваки час, с вама или без вас сигурно ће се појавити. Или ће се кућа аустријска, или слобода народа сурвати и уништити. То двоје једно спрам другог не могу постојати.” „Ја мислим” – написао је даље Брлић – „избор није тежак. Борити се ми морамо за или *йроштиву*. Ми смо се доста борили за лажљиве деспоте, дајте једанпут да се боримо за нас саме и за слободу народа.”

Сама чињеница да се овај проглас, писан руком А. Т. Брлића, нашао у списима Илије Гарашанина сведочи о томе да њихова веза, установљена у време револуције, није била прекинута. Да је то био случај, да Брлић није наишао на Гарашанинов одзив из 1849. године, тешко је претпоставити да би му се поново јавио, и то с тако превратничким мислима које је садржавао проглас *Браћи Хрвајшима и Славонцима*. И овог пута, кад је Гарашанин примио проглас, није остао равнодушан према њему и Брлићу. То потврђује чињеница да је Брлићев готицом писан немачки текст преведен на српски, што значи да је Гарашанин и рукопису и његовом аутору и те како поклањао пажњу.

³ Rudolf Maixsner, *Andija Torkvat Brlić emisar bana Jelačića u Francuskoj*, Zagreb 1939, 40.

⁴ Исто.

⁵ Архив Србије, Фонд Илије Гарашанина, бр. 804.

Није ми познато да је Брлићев проглас штампан и да је растуран по Хрватској, Славонији и Војној крајини. Да је штампан, у шта сумњам, вероватно би до наших дана био сачуван неки његов примерак. Уз то, да је проглас штампан, не треба сумњати да би ондашњим аустријским властима пошло за руком да открију његовог аутора.

Мислим да и питање: зашто је рукопис прогласа Брлић послао Гарашанину заслужује разматрање. У недостатку конкретних доказа, на то питање могуће је дати само логичне одговоре. Сигурно је да је Брлић био добро обавештен о ставу Гарашанина према Аустрији и њеној династији, и да је у њега имао огромно поверење кад се усудио да му пошаље спис превратничког – револуционарног карактера. Сасвим је могуће да је тај храбри, слободољубиви и веома образовани Брођанин, који се 1848/49. године повезао с члановима неких револуционарних кругова у Европи, посредством Гарашанина намеравао и Србију да укључи у добро познату мађарско-италијанску противаустријску акцију. Није искључено да је Гарашанину послао проглас с молбом да о свему што је у њему речено сазна његово мишљење. Могуће је да ће на сва ова питања наука дати поуздане одговоре. Међутим, сасвим је сигурно да се Брлић својим радикалним противаустријским ставовима, изреченим у прогласу *Браћи Хрватима и Славонцима*, на најбољи начин препоручио Гарашанину као сарадник у националнополитичкој и ослободилачкој акцији Србије на подручју Хрватске, нарочито Војне крајине, али и Босне. Нимало није случајно да је за време друге владе кнеза Михаила Брлић постао један од најпоузданијих Гарашанинових сарадника, његов присталица, поштовалац, истомишљеник и помагач, а Славонски Брод, град у којем је живео, један од главних средишта српске пропаганде коју је ширио Андро Андрић, како је у шифрованим писмима, којима се дописивао с Београдом, означаван Брлић.⁶

Српски превод Брлићевог прогласа написан је предвуковским језиком. Објављујемо га у верном препису, с тим што смо учинили нужне исправке у писању појединих речи, као што су: то(је), да(је), не оспоримо, и пак, у место, иматели, тражители, иштетели, нисули, несмете, осам сто итд. Нужне исправке учинили смо и у писању великих слова, јер је ортографија преводиоца недоследна и нелогична.

Превод прогласа на више места је оштећен и нечитљив. Како је оригинал на немачком добро очуван, уз помоћ колеге Слободана Грубачића, којем дугујем захвалност, све нејасноће су разрешене.

БРАЋИ ХРВАТИМА И СЛАВОНЦИМА

Задовољили се мы еданпутъ са горкимъ искуствомъ, кое смо одъ куће аустријске као награду за наша пожертвованія придобили? Склонимо се мы увидити, да одъ ове куће само вѣроломство, лаже и угнѣтенія очекивати се могу? Склонимо се увидити, да е то безборома и стидна игра была кадъ смо се мы противу маџарскогъ народа съ коиме смо

⁶ В. Ј. Вучковић, *Политичка акција Србије у јужнословенским покрајинама Хабзбуршке монархије*, Београд 1965, 106.

чрезъ осамъ столѣтїя радостъ и жалостъ у братскомъ согласїю делили, употребити дали, и себе до найбудаластїегъ орудїя аустрїйске тиранске куће понижаваюћи, нашу крвѣ потоцѣма проливали, те да бы тако съ Маџарима, Србима и у исто време съ Немцѣма у еданъ туђъ не подносими ярамъ упрегнути были.

Али како є то могло быти, да смо се мы дали уфатити у такву преступителну мрежу?

Истина є то, да смо мы были угнѣтателно обтерећени; но ови терети были су такође терети и Маџара и мы то еднако трпили смо съ истимъ угнѣтенїемъ.

При свему томе у години 1848. добише Маџари еднаку слободу натраг не само за себе него и за насъ!

И, каквог спомињања у магновенїю ослобођеня мы смо, трпившїй обще сужанство столѣтїями дуго, оружїя се латили, противу слободе!!

Никадъ нїе еданъ народъ тако залуђенъ бїо као мы!

Никадъ нїе еданъ народъ за свога краля толико жертвовао, колико мы!

Никадъ нїе еданъ народъ тако неблагодарно преваренъ бїо као мы!

Представљало се є нама, да ће наше любезно отечество една слободна независима земля постати ако се мы разрѣшимо старогъ союза са маџарскимъ народомъ.

Мы се разрѣшисмо, но єли наша земля слободна и независима постала? Кадъ су наша права, нашъ Уставъ и нашъ націоналитетъ свучени, указа се наша земля една нѣмачка провинція, коя се аустрїйскомъ круновномъ титулирише.

Подъ Маџарскимъ Уставомъ управляше хорватски монархически народъ самъ собомъ своя внутреня отношенїя. Онъ имадіяше свое земальске скупштине, свое комитате кои, иако у прошлости нису повѣренѣ заслуживали то є само зато бывало што є народъ одъ избора исключенъ бїо; али ипакъ закони маџарске земальске скупштине, марта 1848^{мої} распростирали су сва права благородства на цео народъ и комитатске скупштине бывале су изъ конгрегация благородства чрезъ народнѣ представнике управляне.

Неће вальда нико одъ насъ веровати, да се слобода у томе состои, кадъ бечки нѣмачки министеръ тако назване комитатске чиновнике народу хорватскомъ и славянскомъ на вратъ шалѣ, кои народъ гоне, угнѣтаваю и данцѣм обтерећаваю.

Неће вальда нико веровати, да се слобода у томе состои кадъ народъ нигди свогъ гласа нема, и кадъ се нѣгова политическа права на томе ограничаваю, быти управляна чрезъ ласкателя кои се по већой части странимъ и нѣмачкимъ чиновницѣма слепо покураваю.

Не мои прїятельи, слобода се у томе состои, да сваки човекъ свое полове и сваки народъ своя отношенїя слободно и независимо управля.

Да свака обштина свои жителя ускупне потребе само опредѣљава и уређуе.

Да у свакомъ комитату жители комитатскій чрезъ свое у обштини изабране депутирце отношенія комитатска не зависимо уређую; на последку да цела земля свое послове уређуе чрезъ слободно избране свое депутирце.

Едномъ речи, да у кући, у обштини, у комитату и у земљи никаква страна управляюћа властъ не буде него нека то самъ народъ чини; нека онъ себи самъ свое законе?, свое штатуте опредѣлюе; нека бира себи судіе и чиновнике, нека иште одъ њи добро управленіе и нека ий меня по своіой вољи и потреби.

Пріятели. Ово е слобода, ово е слобода, кою намъ е народъ маџарскій осигурао біо и кою смо мы за нѣмачке Хабсбурске куће робство променули.

Наше обштине, наше вароши нису слободне; оне су свое пређашнѣ станѣ изгубиле; одъ комитата остала су само іошѣ имена, као исторически спомени да е едно време было гди се е іошѣ слободно могло говорити о явнимъ пословима и тужити о теретима; гди су се судіе и чиновници бирали и гди су чиновници за исправность одговарали. Садъ смо мы неми робови бечки бироа постали.

Мы смо іошѣ имали земальске скупштине, гди су ове садъ? Немачка благодарность, немачка милость оддувала е ове одъ насъ.

Мы смо желили за независимосћу; но мы смо постали една немачка провинція.

Мы не налазисмо самосталность за довольну, кою намъ маџарски закони даваю, и кои намъ собствено управлянѣ и слободанѣ изборѣ у варошима, комитатима и у народнымъ скупштинама даваше, и мы добысмо за нашѣ конштитуціонални животѣ, кои е благодарность царске куће зграбила намъ, за награду наше привржености системѣ тираніе немачки чиновника.

Престѣ Божиі показуе намъ се у исторій а ова намъ неоспоримо показуе, да изъ међу куће аустрійске и слободе народа никадѣ мира и никадѣ уговора не може быти. Едно иль друго мора по нужди сурвати се. Та е кућа тако слаба да само іошѣ чрезъ наше будалаштине, и одъ милости нѣногъ майстора цара изъ Русіе, постои; и при свему томе одъ Балтичскогъ мора до граница Неапла аустрійске су войске поставлѣне за да могу сваки знакѣ народнѣ слободе угушивати. – Но гди е та лудость, коя бы іошѣ веровала да ћеду народи Европе таково што трпити хтети?

Не, борба се мора распалити, мора се рѣшити, ко ће владати у Европи, деспотизмусѣ и кућа аустрійска, или слобода свію народа.

Хорвати и Славонцы! Кое ћете вы одъ овогъ двога изабрати? Кућа аустрійска представила намъ е слободу – приварила насъ, представила намъ независимость – преварила насъ, представила намъ народность – преварила насъ. – Свака нѣна речѣ и свако обећанѣ естѣ само една чиста

лажъ. Име Францъ Јозефъ толико значи колико тиранија; вѣроломство, злочинство и лажъ. Само е едно истина а то су безконечна даянија.

И ово е најчувствителниј пунктъ кои стрпѣније изцрпљава и чаша отрова одъ лажи до прелитија испунѣна е.

Опоменте се само на прошлостъ кадъ смо ми подъ Маџарима подъ еднимъ законима и подъ едномъ конштитуциомъ живили.

Ондај совокупни данакъ одъ Маџарске, Хорватске и Славоније није више износио него деветъ милиона форинти. Садъ плаћамо мы заедно са Маџарскомъ, ако Маџаръ, Хорватъ и Славонацъ луди остану, да ову тиранију трпе, најманѣ 120. милиона форинти.

Или мора бити мы смо овај данакъ сами себи на народнѣмъ сабору вотирали? Не, овај намъ е чрезъ самовольство, безъ да смо мы питани, у место благодарности за наша пожертвованија ударенъ. Ово е више него угнѣтение, више него несрећа, ово е горко поругание.

Одъ пређе безъ согласија народнѣ скупштине није се мого никакавъ данакъ опредѣлити, а садъ насъ нитко не пита за наше согласие, нико не дае рачуна, мы знамо само едну речъ плати. Како се брине та кућа аустријска за народ! Она е илядама милиона проћердала, за издайство, тайну полицију, за подпальванѣ едногъ народа противу другогъ и за гоенѣ рѣђави дворана! Она оће крстоносну войну да продужава а народъ да те трошкове исплаћуе и своју крвъ пролива за безбожне тиране.

И како е тиранско ово даяние! Оно није ни на какво време и ни на какво предуготовленіе скопчано, него се оно меша у свако магновеніе нашегъ живота и наше тековине, нашегъ движенія и нашегъ послованија, наше жалости и наше радости, нашегъ рада и нашегъ мира, – нашегъ целогъ живота, еднимъ словомъ цѣлъ нашегъ существованія, естъ та едина речъ: плати!

Нашемъ народнѣмъ чувству бѣяше поласкано чрезъ обећанија да ће се Далмацѣ сѣ нама саюзити; и не само што мы нисмо соединѣни него јошъ аустријска милостъ отцепи одъ насъ предѣле Границе; нису више то Хорватски Славонски предѣли; то су садъ совршене составне части Царске Армаде, које се не управљају више хорватскославонскимъ надлежателствима, него које управо зависе одъ бечке езекутивне власти, и које се нѣмачки управљају.

Или вальда смо мы што годъ у смотренію націоналитета добили? Націоналитетъ е само еданъ празанъ звукъ, кои никаквогъ простора нема за да може у животъ ступити; и мы немамо никакавъ конштитуціонални, никакавъ јавни животъ, никакво самоуправленіе никакве слободне скупштине, кои бѣ едно полѣ осигуравали на комъ се націоналитетъ одржати може. Уместо тога мы имамо царске чиновнике, царске полицае и царску жандармерију, кои сви нѣмачке заповести одъ нѣмачкогъ правленія примаю; мы имамо едну Границу која се нѣмачки изображава, нѣмачки управља и коју одцепивши одъ насъ приљубили су е нѣмачкой войсцы.

Но ипакъ није то ништа ново у овој ствари. Царъ Јозефъ хтео е нешто подобно, али по крайној мери онъ не могаше, онъ баремъ није варао

своє народе съ обећаняма конштитуція. Онъ є діо одъ другога штофа него Францъ Јозефъ, ово дете тиранске куће. Царъ Јозефъ мого є опетъ своимъ народима што годъ дати као накнаду за конштитуціоналностъ т. е. ослобоћенъ подајника исподъ ярма господства спаискогъ. Францъ Јосифъ пакъ не може ништа друго дати него монополъ дувана, таксе штемпла, скупу со, рђаве новце, одъ кои се одбія, и хиляду начина угнѣтаваюћи даянія. Паорима онъ не може никакве слободе дати, еръ ову є већъ дао Маџарски саборъ и то не само за Маџаре, не само за Хорвате и Славонце него за све провинціє целога Царства у 1848.^{ої} извоевао є то Саборъ. Царъ Јосифъ не може никакве слободе дати, онъ є само може узети ако є гди іошъ има, и онъ ће є за иста и узети али за себе а не за спаие, кое онъ дає скупо исплаћивати. И при свему томе дѣло єдинства одъ Цара Јосифа не трая ни 10. година; дѣло пакъ Франца Јосифа, кое є на крви, издайству, лажи и превари основано неће ни у пола тога траяти. Само то ће при томе добро быти што ће съ нѣговимъ паденіемъ прекинути се и моћъ безбожне аустриске куће, коя є свагдаръ непріятель слободе была, и коя є свакомъ одъ свои народа издайство учинила.

Имате ли какову тужбу? тражите ли правицу одъ судіє кога су вамъ Немцы на вратъ баџили? Иштете ли вы што годъ одъ власти? Вы се нећете преслушати ако тужба не буде на штемплованомъ табаку написана. Прва є речъ свагдаръ: плати, или ћете одъ судіє и чиновника быти отерани као єдно шугаво псето.

Ако понесете шаку жита, вашимъ зноемъ посеяногъ и пожнѣвеногъ на пияцу, само ради пробе да га продате те да можете исплатити данакъ на землю, на кућу, данакъ на доодке и богъ зна какве іошъ данке то се зове плати данакъ потрошка, иначе га не смешъ продати.

Ваша жена понесе єдну кокошъ на пияцу да прода и да за те новце купи лѣкова за болестно дете кодъ куће; прва є речъ опетъ плати иначе не можешъ у варошъ.

Оћете ли шљиве, кое су у вашой башчи одрастле испећи? Плати и кадъ си платио опетъ ниси ти у твоіой кући миранъ ни за єдно магновеніє, еръ псето тираніє появлює се у свакомъ углу твоє куће.

Одъ землѣ плати; одъ куће плати; одъ оногъ што си са твоє две руке приобрео плати; одъ твога доодка плати.

И само єдну лулу дувана ако намислишъ пушити то се зове плати. Ти не смешъ твою землю съ дуваномъ засадити, безъ да шпіонъ твога господара и цара твою кућу не онюши и не види, да ниси кои листъ дувана украо, кои си ти на твоіой собственой земљи засадио, са твоимъ собственимъ рукама негово и са твога чела зноемъ заливао. Догоди ли ти се усеву какова несрећа да не роди зато ти нико ништа платити неће, но ели те Богъ благословіо, то царъ узме єфтино твой плодъ те ти га после скупо продає; еръ твой царъ за кога ти твою крвъ проливашъ посто є сарафъ и не трпи никаквогъ другогъ трговца спрема себе, онъ є себи ту честь задржао да самъ свой народъ искључително може гулити и глобити.

То ћете вы при свакомъ движенію, одъ колевке до гроба са свакоякимъ родомъ данака обасути быти. И зашто? Да би голобради тиранъ и нѣгова безбожна мати са гвозденимъ бичемъ свако движеніе слободѣ угнѣтавати могли.

И овај теретъ сваки ће данъ угнѣтателнии быти; еръ кућа аустриска не може се ни за једанъ дан другчіе држати него силомъ оружја, а за држати народе у робству кошта то много новаца тако, да у пркосъ ужаснимъ данцыма, дугови се вашегъ цара сваки данъ умножаваю, кои су данасъ већъ тако велики, да и кадъ бы се сва готовость новца по целой монархии сакупила, не бы се ни четврта частъ овогъ дуга исплатити могла.

Да ли баръ коя годъ класа народа има, у нашемъ отечеству, коя се е што годъ ползовала одъ свое привржености къ Аустрій? Нису ли баръ спаие? Одъ презадуженогъ аустрійскогъ правленія нећеду ни они за исто никакву накнаду за нѣове губитке добити. Оно ће може быти едном иль другомъ што годъ пружити, али то ће толико значити колико една капъ у море.

И башъ кадъ бы правленіе хтело платити одкуда ће платити? Единствено могло бы то учинити изъ данка, кои народъ плаћа. Тимъ начиномъ плаћа бившій спаия самъ себе. Я благодаримъ за такво накнађене у име спаие, я благодаримъ за такво олакшанъ у име бившегъ подайника, кои цару сто пута више плаћати мора, оно што неће у напредакъ спаии чинити.

Или вальда вы говорите о подайницима урбаріјлнимъ? Нема ли више нѣи међу вама, кои бы радіе іошъ еданпутъ терете урбаріяла на себе примили, него угнѣтаваюћи даянія плаћати и себе секатурама чиновника одъ дація излагати, кое много горе него што су старе работе были.

Неоспорима е истина, да бы само не зависима Маџарска право накнађенъ спаиама извршити могла, и безъ да народъ стимъ обтерети, еръ Маџарска никакви дугова нема, но на противъ далеко пружени или пространии државни земаля. Хорватска сама не може ову накнаду силомъ истерати, еръ мы немамо никакви државни добара съ комъ продаіомъ могли бы ту накнаду покрити. Преступително е отиманъ одъ аустрискогъ цара кадъ свое дугове на насъ товари. Осимъ ови урбаріялни давања има кодъ насъ и други подайнически терета. Десетци винограда и сесіе алодіялне и кућне. Слободна Маџарска све бы то са совршенимъ накнађенъмъ дигла а царъ аустрискій све то баца вама на вратъ. Шта бы се он дринуо за народъ, шта ли за слободу народню, нѣму е нужно само крви народне⁷ за да бы могао слободу потискивати.

Бацимо іошъ еданъ погледъ на Границу. Шта видимо мы тамо? Еданъ срцецапоући театеръ, еданъ народъ преварени и у сужанству црњи одъ робля.

Ни еданъ народъ на свету ние више жертви за свога краля принео и іошъ приноси него Граничаръ.

Храбри Граничари! Вы сте свагдаръ были најяча подпора неблагодарне аустриске куће.

⁷ Ова реч је нечитљива и нисмо сигрни да је наша претпоставка, да је реч о крви народној тачна.

Ко бы био кадарь ону крвь измерити кою сте вы само у последньимъ годинама у Италий, у Аустрий и у Маџарској за великодушностъ цара одъ Аустрије, илядама падаюћи, пролили; и одъ ваши костію образовани су брежульцы у туђимъ земляма, одъ суза оставлѣне сирочади, удовица, оставлѣне браће и седи родителя образовали су се рѣке и потоцы и све то жертвовавшій немадосте ни ту утѣху, да є приливена крвь за добро отечества, слободе или човечества принесена, да ће изъ тога благословъ и исцеленіе за отечество слѣдовати; не, проклетство народа пратиће васъ до гроба, милионима именују васъ са страомъ као оне, кои се даю као слепа орудія за нѣмачку тиранију употребити за моћи слободу угнявити, и садъ іошъ кадъ се народи єднако движу свагдарь є Граничарь, кои се дає у шлепове натоварити те да бы и последњи уздисай слободе удушію.

И шта сте вы и ваши добыли за награду ти безконечни жертви, за накнаду толике грднѣ народа [коя] се на име Граничара баца.

Шта сте доби́ли? Ништа, о не, горе него ништа, вы сте доби́ли жалостну превару, ужасну лажъ, горку погрду.

То є благодарностъ куће аустрийске.

Я самъ уступленія читао и моя се є душа сгрозила одъ преваре и погрде.

У кнѣиги подсмеваня речено є, да вы ваше землѣ као собственостъ притажавате, али ніе вамъ іѣ слободно вашой деци разделити; вы такову не смете продати нитъ променути, не смете є съ дугомъ обтеретити, и шта є іошъ горе не смете є по вашемъ благонахођеню обдѣлавати, него само онако како вамъ нѣмачки капларь кои съ батиномъ надъ вама управля, заповеди. И то зовете вы собственостъ! Вы сте по томе гори одъ робова!

Каже се да оно што стекнете да є ваша собственостъ. Єсть, али вы не смете оно употребити као што вы оћете, него како вамъ командантъ кумпаніе заповеди. Прилѣжни мора свою тековину делити са леньштиномъ, и што єдномъ одъ среће прилѣжанія или одъ наслѣдія припадне, то онъ не може своіой деци оставити, него мора са туђиномъ делити єрь може быти нѣговъ деда біо є съ вашимъ у сродству. И то зовете вы слобода! Вы сте по томе гори одъ робова!

Вы сте у вашимъ кућама єданъ на другоъ натрпани као єдно стадо; вы несмете съ вашимъ женама и децомъ у собствену кућицу преселити се. И вы то зовете патріярхалнимъ животомъ! А то се ни кодъ сами робова не догађа!

Каже вамъ се да можете вашу стоку у ераріалнимъ шумама пасти изузимаюћи гди се у таковой земля обрабатава; али свака є шума подъ обработаванѣмъ и то се зове право паше! Какво исмеванѣ!

Они кажу да намъ є слободно сува дрва изъ планине три дана у неделѣи носити; єрь ћеду она иструлити ако их вы не однесете и то вы зовете царскомъ милостію!

Кажу вамъ даће вашъ єзикъ у политической администрацій и у изображенію припознатъ быти. Али Граничарь нема политическе

администрације, и то е већ изречено да вы немате отечества него сте вы една совршена составна часть царске войске, нѣмачки солдати кодъ кои и сами кућевни послови одъ офицѣра, кои съ вама управля, зависе! Каква горка погрда!

Я самъ све оне исмејетелне концесіе – уступленія – прочитао, и знате ли вы каква су тамо дѣйствителна осигураня? Само та, да новце крви, за свакогъ човека изъ куће, докле се годъ цару угодно видило буде, изъ особите милости не 12. него 18. форинти у помоћъ, добіяте, и да фабриканту кои се кодъ васъ смести за да даде посла и заниманія не као одъ пређе 3. него 6. ланаца землѣ да може купити!!!

То е сво благостояніе! Зато сте се вы борили и крвѣ вашу проливали! – Крвѣ заиста ври кадъ се ова поручателна неблагодарностъ промотри.

Или су можда ваши терети олакшати? Не, вы сте вѣчни солдати као што сте и были, вы плаћате даянія не само као и пре, него више, ерѣ монополѣ дувана, штемпелѣ таксе и данакъ потрошка, ніе ни васъ не додирнуте оставіо!

Каква е другојачеј судбина была, кою вамъ конштитуціонална не зависима Маѣарска подносаше и противу кое вы се оружія латисте.

Маѣари вамъ рекоше у своимъ законима: „вы нећете у напредакъ вечити солдати быти него слободни грађани; вы ћете ваше послове у вашемъ народнѣмъ Езику сами управляти, и ваше чиновнике сами бирати; ваша земля остае ваша собственостъ, вы можете такоу купити и продати, одселити се и доселити се како вамъ е угодно, и осимъ тога даће вамъ се земля за пашу и планине, кое се у вашимъ границама налазе; правленіе неће ништа задржати за себе, вы нећете више чути речѣ ераріалѣ. Вы нећете дуже, и нећете другчіе у войсѣы служити, него као и други грађани, вы се нећете изванъ землѣ шилѣти да се тамо крвите, капларска батина неће више надъ вама господарити, а тако исто ни команда компаніе, ни команда баталіона и регемента, нитѣ нѣмачки закони нитѣ нѣмачки езикъ, нитѣ монопол дувана, нитѣ штемпел-таксе нити скупа со, ерѣ цена ове спустиће се на 2. форинта, и едномъ речи вы ћете быти совршени пунолѣтни грађани.”

То вамъ е дао маѣарскій народъ и правленіе противу кога се вы борите; даянія и угнѣтенія примисте вы одъ вашегъ драгогъ цара као награду за оно што сте му помогли, Таліанца, Бечлію и Маѣара у робство бацити, и вы сте дакле вашу крвѣ противу они проливали, кои вамъ слободу предаваше.

Храбри Граничари! Докле ћете вы то угнѣтеніе трпити? Кадъ само одъ васъ зависи, да еданъ слободанъ и срећанъ народъ постанете.

Кадъ граничарске регементе еданпутъ кажу: мы нећемо више да будемо зависећи робови аустриске тираніе, мы нећемо више као крвави пси да служимо, него мы оћемо слободни грађани да будемо, некъ живи народъ, некъ живи слобода, некъ живи братство! и лажљива кућа аустрійска безъ едногъ топа сурваће се у Содому не остае іој ни еданъ солдатъ и нѣна войска сва ће се распршити, Таліанацъ, Маѣаръ, Чехъ,

Полякъ, Вла, и Немацъ сви ђеду противу нѣ, ерѣ она е све у сужанство поставила и преварила. Сви ђеду народи Европе вашемъ примѣру слѣдовати и промисао Бога и народа наградиће васъ, вы ђете быти прва независима слободна Славенска држава, и три братска народа одъ Адриатическогъ Мора до Дунава и Драве быђеду чрезъ слободу и не зависимость соединѣни. Естѣ, тако ђете вы постати, а оно е лажъ да ђе маѢарски народъ надъ вама заповедати. То е было едно измишленіе за да бы се народи еданъ противу другогъ подражавали, садѣ вы знате, да ми едногъ едитогъ непријателя имамо а то су кралѣви. Народи нека еданъ другогъ подпомажу за да буду слободни, а не да се кољу и робству кралѣва подвргаваю.

Храбри Граничари, Хорваћани и Славонци, чуйте шта вамъ чрезъ мене маѢарскій народъ каже; ерѣ врсте овога писма написане су чрезъ едногъ правогъ чистогъ Хорваћанина, кои е са онимъ човекомъ у споразумѣнију, одъ кога маѢарскій народъ а и многи други свое избавленіе очекую, едномъ речи буди казано, кои е съ Кошутомъ у союзъ ступио и одъ нѣга совршено задовољаваюћа увѣренія добио.

Ово су нѣгове речи, нѣгове мисли, ово су мисли човека, кои слободу любви не себе ради и кои никада своју задану речъ није погазио и неће погазити, кои не тражи себи славу или користъ него кои истиниту слободу оће; то су нѣгове [речи] које вамъ я пофторавамъ.

Браћо! Ми имамо едногъ общегъ непријателя такозваногъ цара одъ Аустрије, кои чрезъ жене интригирајући свога стрица и оца трона лишио. Еднаки ярамъ насъ притискуе, ярамъ Аустрије, соединимо се мы да овога непријателя тучемо и овај ярамъ сломимо. Кадѣ се мы споразумѣмо ни ђаволи пакла не могу га спасти више. Мы ђемо лако побѣдити, и кадѣ побѣдимо, ако неђете осамѣсто годишњи союзъ са МаѢарима поновити то образуйте вы собствену државу, будите независими; слободна МаѢарска готова е съ вама, Хорватима, Далматинцѣма и Славонцѣма, као са не зависимимъ државама у еданъ союзъ ступити како бы нашу не зависимость противу страни взаимно осигурати могли.

Браћо време се приближуе, борба слободѣ представля се сваки часъ, съ вама или безъ васъ сигурно ђе се появити. Или ђе се кућа аустријска, или слобода народа сурвати и униѢожити. То двое едно спрамъ другога не могу постояти.

На којој ђете вы страни ондай стаяти у овој светској борби? Ођете ли се вы јошѣ еданпутъ као орудія туђе тираніе предати, да васъ онѣ опетѣ и свагдарѣ опетѣ лаже и вара.

Тако говори Кошутъ и чрезъ нѣга союзъ слободѣ народнѣ кѣ вама.

Я мислимъ изборъ ниѣ тежакъ. Борити се мы морамо за, или противу. Мы смо се доста борили за лажљивѣ деспоте, дайте еданпутъ да се боримо за насъ саме и за слободу народа.

Побѣда ниѣ сумнителна. Ко ђе невѣрнога тирянина подпомагати кадѣ га вы само оставите? Нико, па ни самъ царѣ, ерѣ овај неђе се више са оружіемъ у наше послове умешати, ерѣ онѣ зна то веђѣ добро, да долазеѣи насъ да угнѣтава може лако слободу одвести у нѣгову землю.

Не, ни сами пакао не може ондај тиранину помоћи, онъ остае самъ као гоо прстъ и быће изложенъ полю као дивљина у планини.

Ја не иштемъ одъ васъ да вы борбу сами отпочнете, и досадъ е была несрећа народа да се никадъ нису заедно држали, и зато су по наособно бивали угњѣтавани. Садъ ће другчіе быти. Люды су овде кои ћеду братству народа посредствовати.

Одъ Атлантическогъ океана до Саве распростреће се судъ Божій.

Вы се морате споразумѣти са Маџарима и Таліанима у прсима Маџара и Таліана тиња пламен освете; они ипакъ ћуте, они се приуготовляваю, они ћуте као природа предъ буріомъ. Они ћуте и чекаю на знакъ кои ће онај дати, кога е Богъ збогъ обстоятелства, нѣгови заслуга и збогъ повѣрѣня народнѣгъ као предводителя опредѣлю.

Вы такође браћо, будите готови организирайте се у миру и у ћутаню, изберте себи ваше предводителѣ, ставите се съ Маџарима и Таліанцыма у споразумѣніе, дайте вашој браћи Граничарима у Италій на знанѣ да отечество очекуе, да се они, гди се годъ чуе гласъ борбе за слободу народу се и слободи приключе.

Чините то браћо, готовите се, союжывайте се и очекуйте за борбу готови на знакъ, кои ће Богъ чрезъ свой изборъ опредѣлити.

Време лети!

Данъ се правде приближава! будите готови!

Некъ живи слобода, некъ живи независимостъ, некъ живи братинство народа!

У Загребу у септем/бра/ 1852.

ѣданъ Хорваћанинъ

PROCLAMATION OF A.T. BRLIĆ "TO BROTHERS CROATS AND SLAVONIANS" OF 1852

In the Archives of the Republic of Serbia, in the legacy of Ilija Garašanin, the author of this paper has found a previously unknown text of Andrija Torkvat Brlić. This is a proclamation aimed at *Brothers Croats and Slavonians*, as it says in the title, and is mainly targeted at the people from the civilian parts of Croatia and the Military Frontier. The proclamation was written by hand by A. T. Brlić in German and translated into Serbian in Belgrade. It was written in September of 1852, and its signatory was *ein Croat*, which was translated as *један Хорваћанин (a Croat)*. The proclamation is imbued with anti-Austrian spirit and undisguised hatred for the Habsburg dynasty. Brlić pointed out that he had written the proclamation in agreement with Lajoš Košut, because he wanted the Croats and Slavonians, together with Hungarians and Italians, to rise against their oppressors and fight for freedom, independence and brotherhood of nations. With this proclamation Brlić came across as an exceptional expert not only in national and political relations in the civilian Croatia and the Military Frontier but also in their respective social and economic circumstances. The call for the fight for freedom against Austria and for bringing down the Habsburg rule was based on a strikingly unfavourable position of all classes of population in the aftermath of the revolution and after the abolition of feudal relations, in the era of the absolutist system, when new, too high, hitherto unknown, numerous and cumbersome duties were imposed. Seeing that from the house of Habsburg "it is only treachery, lies and oppression that one may expect", Brlić called for the fight, the insurrection for the sake of freedom and bringing down the Habsburg rule.

According to the author, the very fact that Brlić's proclamation lay among the writings of Ilija Garašanin proves that their relation, established during the revolution, was not broken, as it was assumed in certain scientific circles.

It is not known whether Brlić's proclamation was printed and distributed across Croatia, Slavonia, and the Military Frontier. And even more importantly, why had Brlić sent the proclamation in manuscript form to Garašanin? The author argues that Brlić had been very familiar with Garašanin's views on Austria and its ruling dynasty. There is not a shadow of a doubt that he had placed huge trust in the Serbian politician when he dared to send him a piece of writing with seditious-revolutionary content. Everything considered, it is highly likely that he intended to embroil Serbia as well in some sort of an international, certainly Hungarian-Italian anti-Austrian action. With his radical anti-Austrian views, made explicit in the proclamation, Brlić recommended himself to Garašanin in the best possible way as a collaborator in national-political and liberating action of Serbia in the territory of Croatia, and particularly in the Military Frontier, but in Bosnia as well. Thus it comes as no surprise that during the second reign of Prince Mihailo Brlić became one of the best known collaborators of Garašanin, his most loyal followers, admirers and helpers, and Slavonski Brod, the town in which he lived, one of the main hubs of Serbian propaganda, spread by Andro Andrić, Brlić's code name used in the encrypted letters in his correspondence with Belgrade.